

ПРОФЕСИИТЕ ВЪВ ВЪОРЪЖЕНИТЕ СИЛИ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

гл. ас. д-р Константин Пудин,
научен секретар на катедра „Национална и регионална сигурност“,
УНСС

„Лётчик водит самолёт,
На такси таксист везёт,
Доктор лечит нас, людей,
Ветеринар лечит зверей

.....
Дворник тоже нужен нам,
Он убирает грязь и хлам.
Все профессии важны,
Все профессии нужны.“

.....
Из „Все профессии нужны“,
Светлана Боголюбова

Въведение

В края на март 2014 г. България отбелязва 10-годишнината от присъединяването си в Организацията на северноатлантическия договор, или просто НАТО. Едно събитие в най-новата история на страната, обосновано от поредните и непоследни изменения в световната система – приключването на Студената война и политическите промени в Източна Европа от края на XX век, задълбочаващи се процеси на глобализация и европейска интеграция, бурно технологично развитие и др.

Тези нови условия на средата неминуемо засегнаха отделните сфери на обществото, дадоха своето отражение върху живота на всеки български гражданин. Една от сферите, които трябваше да отговори на промените в международната среда и новото място на страната бе отбраната. Актуалност придобиха понятия като: „военна реформа“, „гражданско-военни отношения“, „демократичен контрол над сектора за сигурност“, „програмно управление“, „планиране-програмиране-бюджетиране“, „трансформация“, „съкращения на личен състав“, „социална адаптация“, „утилизация на боеприпаси“, „модернизация“, „нови способности“. По пътя към НАТО се заговори и за професионализация на войнишкия състав и отмяна на задължителната военна служба.

Предвид актуалността и важността на темата за професионализацията на БА вече повече от десет години тя е обект на научен интерес от страна на катедра „Национална и регионална сигурност“ при УНСС. Последователно или едновременно по различни аспекти на проблема под ръководството на проф. д-р Тилчо Иванов и проф. д-р Димитър П. Димитров са работили отделни членове на нейния изследователски екип.

През 2009 г. в катедрата бе защитен дисертационен труд на тема „Социално-икономически аспекти на професионализацията на българската армия“. Основната изследователска цел бе да бъдат приложени съвременни инструменти, с които да бъде определен социално-икономическият статус на професионалните войници и да бъдат предложени мерки за неговото подобряване. По-голямата част от дисертацията бе публикувана същата година като учебно пособие за студентите от специалност Икономика на отбраната и сигурността под заглавие „Съвременната българска армия. Социално-икономически аспекти на нейната професионализация“.

През 2013 г. като резултат от научноизследователски проект, финансиран от фонд „НИД на УНСС“, бе публикувана монографията „Фактори и аспекти на професионализацията на българската армия“. Целта на проекта бе разширяване на проучванията в областта на професионализацията на БА, която се явява широка и предизвикателна сфера за научно търсене. Изследването бе съсредоточено върху факторите, обуславящи процеса и различни аспекти, в т.ч. предизвикателствата пред управлението на човешките ресурси, свързани с него.

Настоящият доклад също е свързан с темата за професионализацията, като я представя от по-различна гледна точка. Акцентът в него не е процесът на професионализация, нито причините за него или предизвикателствата пред управлението на човешките ресурси, които той поражда. Докладът изяснява основни понятия – „професия“, „професионализация“, „професионализъм“. В него се показва мястото на професиите във въоръжените сили в международните и националните класификации. Анализират се тяхната същност и техните особености.

1. Възгледи за същността на професиите, професионализацията и професионализма

Темата за професионализацията, професионализма и професиите, в т.ч. във въоръжените сили, за тяхната същност и значение е обект на голям научен интерес. Понятието „професия“ е ключово от теоретична и практическа гледна точка. Ето защо то е било обект на различни научни разработки. Сериозно внимание за изясняване на същността на професиите отделят западните социолози от средата и втората половина на миналия век, като с това дават своя принос за развитието на концепцията за професиите.

Един от подходите, който се прилага, е т.нар. „таксономичен подход“. Той намира израз в класифицирането на заетостта в две основни групи – професии и други форми на заетост и дефинирането на критерии, по които те се различават една от друга. В англоезичната литература за означаване на първата група се използва понятието професионални заетости (professional occupations), а за означаване на втората група понятието непрофесионални заетости (non-professional occupations). На други места наименованието е само професии (professions) и заетости (occupations). Този подход е наречен в литературата още – *атрибутивен* или *атрибутивен модел*.

В „Професионализацията за всички“ Виленски отбелязва, че много форми на заетост/дейности се борят, за да получат признанието на професии, но твърде малко

успяват. Същият поставя и въпроса за това, каква е разликата между лекаря и дърводелеца, адвоката и монтьора, която дава основание да признаваме едните за професия, а другите не¹.

Един от първите, които разграничават професиите от непрофесиите или обикновената трудова заетост, е *Абрахам Флекснер*. Още през 1915 г. той посочва шест критерия, по които да бъдат разграничавани двете групи една от друга. Те са:

- Професията предполага полагане на интелектуален труд и поемане на лична отговорност.
- Професионалните задължения не се изпълняват рутинно. За целта се изискват придобити в процес на обучение знания.
- Професията предполага практическа дейност, а не теоретизиране.
- Професията налага прилагането на техники, които могат да бъдат научени.
- Упражняването на дадена професия изисква вътрешна организация.
- Лицата, които упражняват дадена професия, трябва да бъдат мотивирани от алтруистично чувство и да работят за създаването на блага за обществото.²

Според *Флекснер* три са дейностите, които традиционно са общоприети за професии – професията на лекаря, юриста и проповедника.

Друг автор, който разработва проблема, е *Джозефри Майлърсон*. Той счита, че професията е по-висока степен на заетост, при която не се прилага ръчен труд, притежава обективно или субективно определен професионален статут, обхваща конкретна област на знанието и осигурява точно определена услуга след период на специализирано обучение и придобито образование.³

Проследявайки развитието на концепцията за професиите в наши дни изследователката *Хелън Юи* заключава, че съществуват голям брой разработки, посветени на социологията на професиите и теориите за професионализацията. Въпреки това няма единно мнение по въпроса как да бъде дефинирано понятието „професия“. В подкрепа на мнението си тя цитира *Берихард Барбер* – един от видните социолози на XX век, който отбелязва: Все още сред социолозите няма теоретичен и методологически консенсус, за да има абсолютно съгласие относно дефиницията на понятието „професии“.⁴

На същото мнение е и *Дж. Ивйтс*, която посочва, че често пъти са правени опити за дефиниране на понятието „професия“, но социолозите не са имали успех в

изясняването на разликата между професиите и другите видове трудова заетост и в определянето на това, което отличава всяка отделна професия.¹

Друг подход, който се прилага в изследванията по отношение на професиите през 70-те и 80-те години на XX век, е *процесният подход*. Той не акцентира върху различията между професиите и другите видове заетост, а е насочен към процеса на обособяване на отделните професии. Процесният подход за разлика от атрибутивния подход е динамичен подход, който заляга в основата на концепцията за професионализацията.

Джулия Ивйтс отбелязва, че концепцията за професионализацията е насочена към процеса на придобиване на статут на професия. Тя е свързана с обособяването и развитието на професионални групи, които имат за цел защитата на интересите на практикуващите по отношение на заплата, социален статут и власт.²

Според *Майлърсон* професионализацията е процес, чрез който дадена трудова заетост претърпява трансформация, за да се превърне в професия. Както и при други форми на институционализация, професионализацията предполага интернализация – запознаване, разбиране и възприемане на определени норми, а също тяхното спазване от ангажираните с определена работа. Най-лесният начин това да се осъществи е чрез създаването на професионални сдружения.³

Стъпвайки на разработките на други автори – *Виленски, Тобиас, Снайдер, Волмер и Милс* и др. *Кристина Карноу и Тимоти МакГонигал* предлагат модел, който в рамките на пет етапа представя процеса на професионализация. Тези етапи включват:

- Идентифициране на заетост с пълно работно време, от която обществото се нуждае.
- Определяне на знанията и уменията, необходими за практикуването на тази дейност и разработването на програми за обучение и образование, чиято цел е тяхното придобиване.
- Създаване на професионални асоциации, които трябва да подпомогнат обособяването на професията. Разработването на система за сертифициране, която да позволява разграничаване на една дейност от друга, а също разграничаване на квалифицираните практикуващи от неквалифицираните.
- Разработване на етичен кодекс, който да е валиден за ангажираните с конкретната трудова дейност лица.
- Законова регламентация на съответната трудова дейност.⁴

В началото на XXI век интересът на социолозите се пренасочва от концепцията за професиите и концепцията за професионализацията към концепцията за професионализма. Интерес, който съществува и през втората половина на XX век.

¹ Wilensky, H. L., The professionalization of everyone, The American Journal of Sociology, LXX(2), 1964, pp. 137-158.

² Пак там.

³ Millerson, G., The Qualifying Associations, International Library of Sociology, 1964, Routledge, London, pp. 9-10 (материалът е достъпен в Интернет на следния адрес: http://www.google.bg/books?hl=bg&lr=&id=VcGAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Millerson,+G+%281964%29+The+Qualifying+Associations:+A+Study+in+Professionalization&ots=pOD2h-xrZD&sig=M5JwXMYZTDblImyJxDwl_m_3Q5a8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)

⁴ Yee, H., The Concept of Profession: A Historical Perspective Based On The Accounting Profession In China, Accounting History International Conference, 2001, pp. 1-2.

¹ Evetts, J., Professionalism in Turbulent Times: Changes, Challenges and Opportunities, Propel International Conference, Stirling, 9-11 May 2012, p. 2.

² Пак там, p. 3.

³ Millerson, G., Цит. съч., p. 10.

⁴ A Historical Review of How Occupations Become Professions, White Paper, Draft, October 2012, p. 4.

Множеството изследвания в това направление показват, че понятието „професионализъм“ не може да бъде възприемано еднозначно. Обобщавайки трудовете на различни автори, *Джулия Ивйтс* разграничава три различни интерпретации, три виждания за професионализма: а) като ценност; б) като идеология и в) като професионална промяна и мениджърски контрол.¹

Според първото схващане професионализмът предполага наличие на уважение, колегиалност и взаимна подкрепа между лицата, упражняващи дадена работа. Такива са отношенията между заетите лица и клиентите, а също между заетите и ръководството. Компетенциите, които ангажираните с даден вид работа лица притежават, се основават на придобити в процес на обучение знания.

Второто разбиране за професионализма *Ивйтс* определя като „по-песимистично“. Към него се придържат авторите от 70-те и 80-те години на XX век – *Джонсън, Ларсън, Ларкин* и др. Професионализмът според тях е свързан със затваряне и доминация на пазара, а също защита на интересите на дадена професионална група по отношение на заплата, статус и власт, както и защитата на монопола върху професионална компетентност.

Третото и най-съвременно разбиране за професионализма го определя като промяна и мениджърски контрол. Все по-често чуващият се призив към професионализъм се възприема като дисциплиниращ механизъм в нова среда, като „управление от разстояние“. Той налага „подходяща“ норма на поведение в съответствие с дадена работа.

В контекста на това съвременно разбиране за професионализма *Дж. Ивйтс* дефинира два вида професионализъм – организационен (*organizational professionalism*) и на ниво заетост (*occupational professionalism*).

2. Класификация на професиите

В разработките си, посветени на темата за професиите, западните социолози насочват вниманието си към изясняване на същността на понятието „професия“ и свързаните с нея понятия „професионализация“ и „професионализъм“. Те приемат професиите, като форма на трудова дейност или работа, която стои по-високо от останалите видове заетост. Това определя и насоката на анализите им към търсене на отличителни характеристики между професиите и останалите видове трудова заетост/работа, а също към изследване на процеса на превръщане на различните видове трудова заетост/работа в професии, т.нар. процес на професионализация.

Подходът на социолозите е само един от възможните подходи към темата за професиите. Теорията и най-вече практиката налагат и други. Без значение дали става дума за професия или друг вид заетост, всеки вид работа е икономическа дейност, имаща значение за обществото. В този контекст един от основните въпроси е този за критериите, по които се разграничават професиите една от друга и по които се обособяват в отделните професионални групи.

В средата на XX век е разработена първата Международна стандартна класификация на професиите/*International Standard Classification of Occupations (ISCO)*. Целта

¹ Evetts, J., *The Management of Professionalism: a contemporary paradox, Changing Teacher Roles, Identities and Professionalism*, Kings College, London, 19th October 2005, p. 4.

й е да се улесни систематизирането на различните видове трудова дейност, тяхното анализиране, изготвянето на прогнози, управлението на трудовите ресурси, провеждането на статистически изследвания и др.

Първата версия на ISCO е от 1957 г. Приета е от Деветата международна конференция на статистиците, занимаващи се с измерване на труда. Известна е като ISCO-58. Заменена е от ISCO-68, която е приета от Единадесетата международна конференция на статистиците, занимаващи се с измерване на труда, проведена през 1966 г.

През 1987 г. е одобрена третата международна стандартна класификация, която влиза в сила година по-късно. Това е т.нар. ISCO-88. За разлика от предходните две версии в нея основните принципи и концепции са доразвити и представени по-ясно. *Нивото на умение и специализацията на уменията* се възприемат като основни критерии за подреждането на професиите в групи. Освен това 10 главни групи, 28 подглавни групи, 116 второстепенни групи и 390 единични групи в ISCO-88 дават много по-малко подробности, отколкото своите предшественици, защото опитът показва, че е много трудно да се разработи цялостен набор от подробни категории, които са приложими за всички страни.

Отчитайки новите реалности, свързани с труда и трудовата дейност в началото на XXI век, през декември 2007 г. международната класификация е осъвременена и от 2008 г. е в сила ISCO-08. В структурно отношение тя не се различава много от предходната и става основа за разработването или осъвременяването на националните класификации на много държави.

Според Международната класификация под понятието „професия“ (б.а. – на английски е използвана думата „occupation“) трябва да се разбира *съвкупност от работи, чиито задачи и отговорности имат сходен характер*. Под „работа“ се има предвид *съвкупност от задачи (tasks) и задължения/отговорности (duties), които едно лице извършва на работното си място, включително в качеството си на работодател или самонаем*.¹

Извършването на всяка работа, т.е. изпълнението на конкретни задачи и задължения предполага наличието на *умения (skills)*. В ISCO-08 групирането на професиите се осъществява на базата на два аспекта на уменията – *Ниво на умение (Skill Level)* и *Специализация на умение (Skill Specialization)*.

Нивото на умение е функция от сложността и обхвата на задачите, които се осъществяват в рамките на една професия. При неговото определяне в по-голяма или по-малка степен се взимат предвид:

- Характерът на работата, извършвана в рамките на професията и връзката с типичните задачи и отговорности, дефинирани за всяко от нивата на умение в ISCO-08.
- Нивото на образование според Международната стандартна класификация на образованието (ISCED-97²) на ЮНЕСКО, необходимо за осъществяване на задачите и задълженията/отговорностите.

¹ International Standard Classification of Occupations – Structure, Group Definitions and Correspondence Tables, Volume I, ILO, Geneva, 2012, p. 11.

² През 2011 г. е приета нова версия на ISCED.

- Количеството на обучение на работното място и/или изискването за предишен професионален опит в сродна професия, необходими за извършване на задачите и задълженията.¹

Специализацията или насочеността на уменията има отношение към:

- Областта на знание, което се прилага.
- Инструментите и техниката, които се използват.
- Материалите, върху които или с които се работи.
- Видът на стоките или услугите, които се произвеждат.

В ISCO-08 са потвърдени *Четири нива на умения (Four Skill Levels)* за различните професии, които са въведени с предишната версия на класификацията от 1988 г.

Международната стандартна класификация на професиите (ISCO-08) обединява професиите в *десет главни групи (major groups)*. Всяка главна група се разделя на *подглавни групи (sub-major groups)*, а те от своя страна на *второстепенни групи (minor groups)* и *единични групи (unit groups)*.

Връзката между *десетте главни групи* и *четири нива на умение* са представени в таблица 1.

Таблица 1

Главни групи и нива на умение според ISCO-08 и ISCED-97

ISCO-08 – Главни групи	Нива на умение
1. Мениджъри/Ръководители	3 + 4
2. Професионалисти/Специалисти	4
3. Техници и приложни специалисти	3
4. Административен персонал	2
5. Персонал, ангажиран с продажби и други услуги	2
6. Квалифициран персонал зает в горското, селското и рибното стопанство	2
7. Занаятчий и сродни на тях	2
8. Машинни оператори и монтажници	2
9. Други професии, неизискващи специална подготовка	1
10. Професии във въоръжените сили	1+2+4

Източник: International Standard Classification of Occupations – Structure, Group Definitions and Correspondence Tables, Volume I, ILO, Geneva, 2012, p. 14.

В България е в сила Националната класификация на професиите и длъжностите (НКПД) от 2011 г. Тя е изцяло съобразена с ISCO-08 и е по-нова версия на Националната класификация от 2005 г.

¹ International Standard Classification of Occupations – Structure, Group Definitions and Correspondence Tables, Volume I, ILO, Geneva, 2012, p. 11.

Съгласно чл. 4 от Правилника за прилагане на Националната класификация на професиите и длъжностите – 2011 г., чрез класификацията се определят професионалната и длъжностната структура на работната сила в четири йерархични равнища:

- *клас* (б. К.П. – съответства на главна група от ISCO-08): съвкупност от подкласове, обобщени на основата на най-висока степен на сходство на трудовите функции и задачи, обозначени с еднозначен цифров код.
- *подклас* (б. К.П. – съответства на главна подгрупа от ISCO-08): съвкупност от групи, обобщени на основата на висока степен на сходство на трудови функции и задачи, обозначени с двузначен цифров код.
- *група* (б. К.П. – съответства на второстепенна група от ISCO-08): съвкупност от единични групи, обобщени на основата на сходство в трудовите функции и задачи, обозначени с тризначен цифров код;
- *единична група*: съвкупност от длъжности, обобщени на основата на сходство на трудовите функции и задачи, обозначени с четиризначен цифров код.¹

3. Професиите във въоръжените сили – същност и видове

Съгласно чл. 133, ал. 1 от Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България (ЗОВСРБ) военната служба е държавна служба с особено предназначение за подготовка и осъществяване на въоръжена защита на страната. Гражданите, приети на военна служба, са военнослужещи.

Алинея 2 на същия член постановява, че военната служба в мирно време се изпълнява като професия в Министерството на отбраната, в Българската армия, в структурите на пряко подчинение на министъра на отбраната, както и в други държавни органи и ведомства при условия и по ред, определени с този закон (б.а. – ЗОВСРБ), с правилника за прилагането му, с уставите на въоръжените сили и със сключения договор.

За първи път професиите във въоръжените сили са обособени в самостоятелна *главна група* в ISCO от 1988 г. В ISCO-08 тази група, която е с номер 0, е разделена на *три подглавни групи*.

Професиите във въоръжените сили се появяват за първи път като самостоятелен *клас* – *Клас 0* в НКПД на Р България през 2011 г. Подобно на ISCO-08 той се разделя на *три подкласа* – а) *военнослужещи, офицери* – 01 *Длъжности, заемани от офицери*; б) *военнослужещи, сержанти* – 02 *Длъжности, заемани от сержанти и г) военнослужещи, войници* – 03 *Длъжности, заемани от войници*.

Този клас **не** включва:

- длъжности, заемани от цивилни служители в Министерство на отбраната и в други държавни институции, свързани с отбраната.
- полицейски служители, без служителите във военна полиция.
- митнически и гранични инспектори или служители на други въоръжени граждански служби.

¹ Правилника за прилагане на Националната класификация на професиите и длъжностите – 2011 г., Приложение 7 към Заповед № РД01-931/27.12.2010 г.

Военнослужещите офицери ръководят и управляват военни организационни единици и/или извършват подобни задачи, характерни за граждански професии извън въоръжените сили. Този подклас включва военнослужещи с младши, старши и висши офицерски звания.

Военнослужещите със сержантски звания и звания за офицерски кандидати във въоръжените сили налагат военна дисциплина и контролират дейността на военнослужещи с по-низши звания (включени в подклас 03) и/или извършват подобни задачи, характерни за граждански професии извън въоръжените сили

В подклас *военнослужещи войници* се включват длъжности, заемани от военнослужещи с войнишки звания. Те изпълняват специфични военни задачи и/или извършват подобни задачи, характерни за граждански професии извън въоръжените сили.¹

Това, което обединява длъжностите от трите подкласа е крайният резултат от работата, който заетите лица трябва да постигнат – оказване на въоръжена защита на страната, а също специфичните методи и средства, прилагани и използвани от тях. Разликата е преди всичко в спецификата на конкретните трудови задачи, свързани и с поемането на различна по степен отговорност и подготовката, която тяхното изпълнение изисква по отношение на образование и тренировка.

Един от начините, чрез който могат да бъдат представени особеностите и като цяло същността на професиите във въоръжените сили е чрез *специализацията на уменията*, предложена в ISCO-08. Както вече бе отбелязано, тя има отношение към прилаганата област на знание, използваните инструменти и техники, материалите, върху които или с които се работи, а също крайния резултат от труда. Допълнителни критерии могат да бъдат квалификацията на упражняващите тези професии, разбира на като степен на овладяване на професиите и обстановката на приложение на труда.

Трудът на военнослужещите е свързан с прилагането на *знания от военната наука*. Тя предполага система от теоретични схващания за природата, същността и съдържанието на военния конфликт, за военната сила, средствата и методите за водене на военни операции от въоръжените сили и тяхната всеобхватна поддръжка. Военната наука изследва обективните закони на военния конфликт и разработва въпроси, свързани с военното изкуство, което е основен неин компонент. По своята същност то включва стратегия, оперативно изкуство и тактика, формиращи единство. Военната наука се интересува от подготовката на въоръжените сили и тяхното снабдяване. Проучва военноисторическия опит.

Използваните инструменти или *оръдията на труда* са друг белег, по който професиите се отличават една от друга. От брадва през каменната епоха до високотехнологичните оръжйни системи в наши дни оръжието е било основното средство, с което са си служели бойците. Успоредно с неговото усложняване във времето се развивало и схващането за използването му. Все повече се е засилвало разбирането, че употребата му не може да бъде самоцел, а трябва да бъде много добре осмислена, рационално и морално обоснована.

¹ Обяснителни бележки по обхвата и съдържанието на позициите от Структурата на Националната класификация на професиите и длъжностите, 2011 г. (НКПД-2011), с. 459 – 463.

В тесен и конкретен смисъл *резултатът от труда* на военнослужещите, като друга отличителна характеристика на всяка професия, е въоръжена защита на страната. Обществото очаква в случай на военна агресия въоръжените сили да защитят нейната териториална цялост. Това е била тяхна основна мисия от векове насам. При съвременната среда за сигурност освен нея от въоръжените сили се очаква да изпълняват поне още две мисии – в подкрепа на международния мир и сигурност и принос към националната сигурност в мирно време. Според по-широкото разбиране резултатът от труда на военнослужещите може да бъде разглеждан като създаване, поддържане и увеличаване на публичното благо „сигурност“, необходимо за нормалното съществуване и развитие на всички обществени сфери. Така отбраната не само консумира ресурси, но и участва активно във възпроизводствения процес.¹

Квалификацията на лицата, упражняващи професиите във въоръжените сили, се различава съществено от тази на представителите на други професии. Това се дължи най-вече на естеството на трудовите задачи и крайния резултат от трудовата дейност – въоръжена защита на страната. Става дума и за прилагане на специфични знания и умения, свързани с военната наука.

Различие по отношение на квалификацията и нейното придобиване се наблюдава и между отделните подкласове в дадения клас. Това се дължи отново на спецификата на задачите, които изпълняват трите категории военнослужещи. Освен това между тях съществува и разделение на труда по вертикала. Например военнослужещите офицери трябва да притежават най-високо ниво на образование, придобито във висше учебно заведение. Изискванията към военнослужещите войници са за завършено средно образование. Това се определя от факта, че те изпълняват рутинни задачи, които предполагат преди всичко физическо натоварване и издръжливост.

Друга характеристика на професиите във въоръжените сили са *условията*, в които биват упражнявани. В повечето случаи те са свързани с поемането на висок риск за живота и здравето на лицата, които принадлежат към тях. Ето защо е задължително военнослужещите да са физически издръжливи и психически устойчиви. Трябва да проявяват съобразителност и бързо да вземат решение, да умеят да работят в екип и да спазват принципа на единоначалието.

Заклучение

Трудовата дейност заема голяма част от съзнателния живот на всеки човек. С нея той не само осмисля своето ежедневие, но реализира генетично заложеното творческо начало и развива своя физически, интелектуален и нравствен потенциал. Всичко това му носи удовлетворение, кара го да се чувства пълноценен. Не на последно място е и значението на труда като източник на средства за придобиване на материални и нематериални блага, водещи до задоволяване на най-различни потребности.

Хората са осъзнали важността на труда много отдавна. През различните исторически епохи трудовата дейност се е обогатявала и усложнявала, за да отговори на

¹ Иванов, Т., Икономика на отбраната, УИ „Стопанство“, С. 2002, с. 31.

променящите се условия на живот. Във връзка с развитието на обществото – икономическо, политическо, социално и технологично и не без влиянието на природо-географските дадености, се появяват нови сфери на трудова реализация. В зависимост от способностите, с които се ражда и развива конкретната личност, тя започва да се занимава с определени дейности, а с течение на времето те стават неин основен поминък. Така постепенно с усложняването на трудовия и социалния живот на човека, в контекста на задълбочаващото се разделение на труда се обособяват професиите, явяващи се обективна потребност и реалност.

Темата за професиите, професионализацията и професионализма вече повече от век предизвиква сериозен научен интерес. Изследванията се насочват главно към изясняване същността на тези понятия и връзката между тях, като в резултат на научния дебат те не са дефинирани еднозначно. Един от използваните подходи е т.нар. атрибутивен подход. Той е насочен към определяне на характеристики, отличаващи професиите една от друга. Преобладаващата част от изследователите, които го прилагат, допускат, че не всяка трудова дейност е професия. В резултат на това разбиране започва да се говори за професии и други видове трудова дейност, които са по-ниска форма на заетост. Следствие от атрибутивния подход е теорията за професионализацията, която се възприема като процес на превръщането на една трудова дейност в професия.

Професиите във въоръжените сили официално се обособяват като самостоятелна група в класификациите на професиите сравнително на по-късен етап. В ISCO това става през 1988, а в НКПД в България едва през 2011 г. За разлика от останалите главни групи (според ISCO) и класове (съгласно НКПД) групата/класът на професиите във въоръжените сили обхваща три категории професии от една и съща сфера, но от различни йерархични нива на управление. Разликите между тях са специфичните трудови задачи и квалификацията, която се изисква за тяхното изпълнение.

Професиите във въоръжените сили са сред онези професии (лекар, учител, свещеник, журналист, полицаи и др.), които обществото възприема не просто като всяка друга работа, а по-скоро като мисия. Това се дължи на спецификата на изпълняваните задачи – сложни, отговорни, свързани с поемането на риск, поставящи големи изисквания към физическите и интелектуалните качества и моралния облик на техните представители и най-вече на значението, което тези професии имат в живота на всеки отделен човек. Влияние може да оказва и историческата традиция. Ето защо значителни са очакванията на обществото към тях, дори и в съвременния свят – динамичен, сложен, все по-материален и понякога доста объркан. Голямо е и разочароването, когато очакванията се разминават с действителността.

Темата за професиите, професионализацията и професионализма във въоръжените сили ще продължи да предизвиква сериозен изследователски интерес. Обект на допълнителни научни търсения могат да бъдат професионалното поведение на военнослужещите, професионалното ориентиране във въоръжените сили и др. Друго постоянно изследователско направление си остава проблемът за същността на професиите и процеса на професионализация.

Използвана литература

1. Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България, обн., ДВ, бр. 35 от 12.05.2009 г., в сила от 12.05.2009 г, посл. изм. и доп.
2. Иванов, Т., Икономика на отбраната, УИ „Стопанство“, С., 2002.
3. Обяснителни бележки по обхвата и съдържанието на позициите от Структурата на Националната класификация на професиите и длъжностите, 2011 г.
4. Правилника за прилагане на Националната класификация на професиите и длъжностите – 2011 г., Приложение 7 към Заповед № РД01-931/27.12.2010 г.
5. A Historical Review of How Occupations Become Professions, White Paper, Draft, October 2012.
6. Evetts, J, Professionalism in Turbulent Times: Changes, Challenges and Opportunities, Propel International Conference, Stirling, 9-11 May 2012.
7. Evetts, J, The Management of Professionalism: a contemporary paradox, Changing Teacher Roles, Identities and Professionalism, Kings College, London, 19th October 2005.
8. Flexner, A., Is Social Work a Profession?, in Proceedings of the National Conference of Charities and Correction, 1915, Hildmann Printing Co., Chicago,
9. International Standard Classification of Occupations – Structure, Group Definitions and Correspondence Tables, Volume I, ILO, Geneva, 2012.
10. Millerson, G, The Qualifying Associations, International Library of Sociology, 1964, Routledge, London.
11. Wilensky, H. L., The professionalization of everyone, The American Journal of Sociology, LXX(2), 1964.
12. Yee, H, The Concept of Profession: A Historical Perspective Based On The Accounting Profession In China, Accounting History International Conference, 2001.